

מעמד הקהל לאורך הדורות

מים ראשונים: דף זה נכתב בפרשת וילך תשס"ב, במוצאי שנת תשס"א שהייתה שנת שמיטה. הקריאה בשבת זו בפרשת הקהל, שמצוותה במוצאי יום טוב הראשון של חג הסוכות שבמוצאי שביעית (השנה השמינית), היא סמיכות פרשיות ממש. הצירוף בלוח השנה, של פרשת וילך שאינה מחוברת לפרשת נצבים ולפיכך חלה ב"שנה החדשה" (פרשת נצבים לעולם חותמת את השנה הקודמת), בשנה שהיא לאחר שנת שמיטה (מוצאי שביעית), בין ראש השנה ליום הכיפורים (וממילא היא גם שבת שובה), אינו נדיר ואירע גם בשנת תשנ"ה, תשס"ט, תשע"ו ובע"ה גם בשנת תשפ"ג הבעל"ט. ואנו נבקש להתמקד בהיבט ההיסטורי של מצווה זו לא בפרטי דיניה – הקהל לאורך הדורות.

וַיֵּצֵא מֹשֶׁה אוֹתָם לֵאמֹר מִקֶּץ שִׁבְעֵי שָׁנִים בְּמַעַד שְׁנַת הַשְּׁמִיטָה בַּחַג הַסֻּכּוֹת: בָּבוֹא כָּל־יִשְׂרָאֵל לְרֵאוֹת אֶת־פְּנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר תִּקְרָא אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֹגֵד כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּאָזְנֵיהֶם: הַקֹּהֵל אֶת־הָעָם הָאֲנָשִׁים וְהַנְּשִׁים וְהַטָּף וְגַרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וְלְמַעַן יִלְמְדוּ וְיֵרְאוּ אֶת־ה' אֱלֹהֵיכֶם וְשָׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אֶת־כְּלֵי־דְבַר הַתּוֹרָה הַזֹּאת: (דברים לא י-יג).¹

משנה מסכת סוטה פרק ז משנה ח

פרשת המלך כיצד?² מוצאי יום טוב הראשון של חג, בשמיני במוצאי שביעית, עושין לו בימה של עץ בעזרה והוא יושב עליה, שנאמר: "מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה בחג הסוכות וגו'". חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנה לראש הכנסת, וראש הכנסת נותנה לסגן, והסגן נותנה לכהן גדול, וכהן גדול נותנה למלך, והמלך עומד ומקבל וקורא יושב. אגריפס המלך עמד וקבל וקרא עומד, ושבוהו חכמים. וכשהגיע ל"לא תוכל לתת עליך איש נכרי" – זלגו עיניו דמעות. אמרו לו: אל תתיירא אגריפס, אחינו אתה אחינו אתה אחינו אתה.³ וקורא מתחילת "אלה הדברים"⁴ עד "שמעו", ו"שמעו", "והיה אם שמוע", "עשר תעשר", "כי תכלה לעשר" ופרשת המלך, וברכות וקללות, עד שגומר כל הפרשה...⁵

תוספתא מסכת סוטה (ליברמן) פרק ז הלכה יג

¹ "ויצו משה" זה (מנינו שבעה ויצו משה בתורה) נתון בין השלמת כתיבת התורה, ככתוב פסוק קודם: "ויכתב משה את התורה הזאת ויתנה אלהיהנים בני לוי הנשאים את ארון ברית ה' ואל כל זקני ישראל" ובין נתינתה של התורה בארון, ככתוב בהמשך הפרק בפסוקים כה-כו: "ויצו משה את הלויים נשאי ארון ברית ה' לאמר: לקח את ספר התורה הזאת ושמתם אתו מצד ארון ברית ה' אלהיכם והיה לכם ביד לזכרון". בין כתיבת התורה (שלושה עשר ספרי תורה כתב משה ערב מותו ונתן אחד לכל שבט ואחד הפקיד בארון הברית, דברים רבה ט ט, פסיקתא דרב כהנא נספחים א – וזאת הברכה ועוד) ובין נתינתה לארון מתקיים גם לימוד התורה (היא השירה), ככתוב בפסוק כב שם: "ויכתב משה את השירה הזאת ביום ההוא וילמדו את בני ישראל". נראה שמשה מקיים מעין הקהל חד-פעמי הכולל הן התועדות פרטית שלו עם יהושע באוהל מועד והן לימוד התורה והקראת השירה באזני כל ישראל.

² ראה משנה קודמת "ברכות כהן גדול כיצד?". לאחר שהסבירה המשנה את פרטי קריאת הכהן הגדול בתורה ביום הכיפורים, דנה משנתנו בקריאת התורה על ידי המלך במעמד הקהל. אלה הן שתי קריאות התורה המרכזיות במעמד כולל של העם.

³ רש"י אומר שם שאמו הייתה מישראל, אבל בגמרא שם לא אהבו קטע זה שבמשנה ואמרו: "תנא משמיה דרבי נתן: באותה שעה נתחייבו שונאי ישראל כליה שהחניפו לו לאגריפס. אמר ר' שמעון בן חלפתא: מיום שגבר אגרופה של חנופה, נתעוותו הדינים ונתקלקלו המעשים ואין אדם יכול לומר לחברו מעשי גדולים ממעשיך". פירוש קהתי מביא בשם המאירי שאמרו זאת משום שלום מלכות. וכבר זכינו להקדיש דף [לאגריפס המלך](#) בפרשת שופטים.

⁴ כך נפסק להלכה שבמעמד הקהל קוראים פרשיות מספר דברים. אבל רש"י בתחילת פרשת קדושים מביא דעה אחרת המבוססת על מדרש תורת כהנים: "מלמד שנאמרה פרשה זו בהקהל, מפני שרוב גופי תורה תלויין בה". וכבר דנו בעקיפין בנושא זה בפרשת קדושים בדברינו [עשרת הדברות בפרשת קדושים](#) והצענו שתי אפשרויות: האחת, שאכן יש מחלוקת בדבר; והשנייה שיש סוגי הקהל שונים – לא כל התכנסות והתקהלות הן "מצוות הקהל".

⁵ וברמב"ם הלכות חגיגה פרק ג הלכה א הוא אומר: "מצוות עשה להקהיל כל ישראל אנשים ונשים וטף בכל מוצאי שמיטה בעלותם לרגל ולקרות באזניהם מן התורה פרשיות שהן מזרזות אותן במצות ומחזקות ידיהם בדת האמת, שנאמר מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה בחג הסוכות בבוא כל ישראל לראות וגו' הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך וגו'". ראה גם ספר החינוך בפרשתנו מצווה תר"ב. המצווה האחת לפני האחרונה. והמצווה האחרונה תרי"ג מהי? שכל אחד מישראל יכתוב ספר תורה לעצמו! מצוות הקהל – התורה בפומבי מול מצוות כתיבת ספר תורה לעצמו – כל יחיד וקהילה בנפרד.

במה של עץ⁶ היו עושין לו בעזרה ויושב עליה. ר' ליעזר בן יעקב אומר: בהר הבית, שנמר: "ויקרא בו לפני הרחוב אשר לפני שער המים מן האור ועד מחצית היום וגו' ויעמד עזרא הסופר על מגדל עץ אשר עשו לו לדבר וגו' ויפתח עזרא הסופר לעיני העם וגו'".⁷

הקהל של משה, מעמד הר סיני ועוד. דברים פרקים ט, י, יא

"ויתן ה' אלי את שני לוחות האבנים כתובים באצבע אלהים ועליהם ככל הדברים אשר דבר ה' עמכם בהר מתוך האש ביום הקהל".⁸

הקהל של יהושע? פרק אחרון ביהושע, פרק כד

"ויאסף יהושע את כל שבטי ישראל שכמה ויקרא לזקני ישראל ולראשיו ולשפטיו ולשטריו ויתיצבו לפני האלהים: ויאמר יהושע אל כל העם כה אמר ה' אלהי ישראל בעבר הנחר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים".⁹

הקהל של שלמה (ודוד), חנוכת בית המקדש, מלכים א פרק ח

אז יקהל שלמה את זקני ישראל את כל ראשי המטות נשיאי האבות לבני ישראל אל המלך שלמה ירושלם להעלות את ארון ברית ה' מעיר דוד היא ציון: ויקהלו אל המלך שלמה כל איש ישראל בירח האתנים בחג הוא החדש השביעי: ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו קהל גדול מלבוא חמת עד נחל מצרים לפני ה' אלהינו שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום.¹⁰

הקהל של יאשיהו, מלכים ב פרק כג, דברי הימים ב פרק לד

וישלח המלך ויאספו אליו כל זקני יהודה וירושלם: (ב) ויעל המלך בית ה' וכל איש יהודה וכל יושבי ירושלם אתו והכהנים והנביאים וכל העם למקטן ועד גדול ויקרא באזניהם את כל דברי ספר הברית הנמצא בבית ה': (ג) ויעמד המלך על העמוד ויכרות את הברית לפני ה' ללכת אחר ה' ולשמר מצותיו ואת עדותיו ואת חקתיו בכל לב ובכל נפש להקים את דברי הברית הזאת הכתבים על הספר הזה ויעמד כל העם בברית:

הקהל של עזרא ונחמיה, נחמיה פרק ח

ויאספו כל העם כאיש אחד אל הרחוב אשר לפני שער המים ויאמרו לעזרא הספר להביא את ספר תורת משה אשר צוה ה' את ישראל: ויביא עזרא הכהן את התורה לפני הקהל מאיש ועד אשה וכל מבין לשמע ביום אחד

⁶ למה דווקא בימה של עץ? כנראה משום שלא היו בונים מבנים בתוך בית המקדש ובנין של עץ נחשב כבנין ארעי. ראה שטיינזלץ בנגמרא סוטה שם. וראה גם רמב"ם הלכות עבודת כוכבים פרק ו הלכה י ובהשגות הראב"ד שם. ובאבות דרבי נתן נוסח ב פרק ח למדנו שהראשון שישב על בימה של עץ היה אדם הראשון כאשר דן (לא ברור שם מה בדיוק הוא דן. נתן שמות לבעלי החיות?)

⁷ התוספתא מקשרת את קריאת התורה במעמד הקהל (שעל זה דנים שם במסכת סוטה) עם קריאת התורה של עזרא שנראה להלן. שם אמנם הקו"ף בקמ"ץ ולא בשו"א כמו אצלנו. ביטוי זה חוזר גם בפרק י פסוק ד (לוחות השניים!) וכן בפרק יח פסוק טז והוא מיוחד, כך נראה, לספר דברים. אין זה כמובן הקהל הראשון של משה. לפניו מופיעה פרשת ויקהל בספר שמות שנראה בהמשך.

⁸ "הקהל" זה של יהושע לא מופיע השורש קה"ל וגם אין קריאה בתורה (במקום זה יש את הטקסט שאנו אומרים בליל הסדר: "בעבר הנחר ישבו אבותיכם מעולם וכו'"). נראה שמדובר יותר בפרידה של המנהיג מאשר בהקהל של קריאת התורה ולימודה (בתחילת ספר יהושע יש כתיבת התורה על אבנים, ראה דברינו [האבן תשמור את האבן](#) בפרשת כי תבוא). כך עולה מפרשנים של פסוקים וגם ממדרש תנחומא בפרשת נצבים סימן א: "מפני מה עשאן משה מצבה? מפני שמשמשין מדעת לדעת. מדעת משה לדעת יהושע, מדעת יהושע לדעת הזקנים. ואף יהושע עשאן מצבה שנאמר: ויאסף יהושע את כל זקני ישראל שכמה". אבל נמצא בכל זאת קשר מעניין של יהושע למצוות הקהל, לפחות במדרש, מדרש תנאים לדברים פרק לא וזה לשונו: "אמר משה: ריבון העולמים, אהיה קיים ואשב בעבר הירדן ולא אעבור לארץ. אמר לו הקב"ה: משה, מה את מבקש? לעשות תורת פלסטיין (פלסתר)? כתבתי בה על ידך: שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך! אם ישראל עולין לרגל ואין אתה עמהם, יאמרו: מי אמר דבר זה, משה? אם כן מפני מה לא עלה? כשם שלא עלה הוא, כך אין אנחנו עולין. ונמצאת תורת ביטלה. ועוד כתבתי בה על ידך: מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה בבוא כל ישראל תקרא את התורה הזאת. יאמרו זה לזה: ממי למד יהושע דבר זה? הלא משה רבו! עד שאנו למדין מן התלמיד, נלך ונלמד מן הרב. ונמצאת מבזה תורתו ושעתו של יהושע". מדרש זה שייך לקבוצת המדרשים הדנים בתחוננו של משה להיכנס לארץ ישראל, לא למות ולחיות כאדם פשוט לצידו של יהושע. כאן משה מבקש להישאר בחיים בעבר הירדן (יחד עם שבטי ראובן, גד וחצי מנשה עליהם כל כך כעס כאשר לא רצו לנחול בארץ הירדן המערבית ולבנות את ביתם במזרחית ...) והקב"ה מעלה טיעון מיוחד שאם כך יהיה, תבלוט היעדרותו משה מעליה לרגל בכלל, מצוות הקהל בפרט, ותהיה בבחינת פלסתר וביזוי של התורה שהוא עצמו הנחיל לבני ישראל.

¹⁰ בהקהל של שלמה, בדומה לזה של יהושע, אין קריאת התורה, אלא תפילה נשגבה. הקהל זה הוא המשך להקהל של דוד אשר מעלה את ארון הברית לירושלים (דברי הימים א יג ה). אבל בהקהל של שלמה יש שני היבטים מיוחדים. ראשית, הקשר לחג הסוכות (ראה גמרא מועד קטן ט ע"א, בראשית רבה לה ג, שלא עשו יום הכיפורים באותה שנה) אשר מתאים למצווה שבפרשתנו ושנית, שלמה נקרא גם קהלת: "למה נקרא שמו קהלת? שהיו דבריו נאמרין בהקהל ... משמר נכנס משמר יוצא, לשמוע חכמת שלמה, והוא שמלכת שבא אמרה לו אשרי אנשיך ואשרי עבדיך אלה" (קהלת רבה א ב).

לחודש השביעי: ויקרא בו לפני הרחוב אשר לפני שער המים מן האור עד מחצית היום נגד האנשים והנשים והמבינים ואזני כל העם אל ספר התורה: ויעמד עזרא הספר על מגדל עץ אשר עשו לדבר... ויפתח עזרא הספר לעיני כל העם כי מעל כל העם היה וכפתחו עמדו כל העם:

הקהל של משה, בכל שבת ומועד - ילקוט שמעוני ראש פרשת ויקהל

"ויקהל משה את כל עדת בני ישראל ויאמר אליהם אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אתם" (שמות לה א). רבותינו בעלי אגדה אומרים: מתחילת התורה ועד סופה אין בה פרשה שנאמר בראשה "ויקהל", אלא זאת בלבד. אמר הקב"ה: עשה לך קהילות גדולות ודרוש לפניהם ברבים הלכות שבת, כדי שילמדו ממך דורות הבאים להקהיל קהילות בכל שבת ושבת ולכנוס בבתי מדרשות ללמד ולהורות לישראל דברי תורה איסור והיתר כדי שיהא שמי הגדול מתקלס בין בני. מכאן אמרו: משה תקן להם לישראל שיהיו דורשין בענייניו של יום: הלכות פסח בפסח, הלכות עצרת בעצרת, הלכות החג בחג.¹¹

הקהל בחודש הזה לכם - מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק יב פסוק ג

"דברו אל כל עדת בני ישראל" - מלמד שפרשה זו נאמרה בהקהל.¹²

ספרא קדושים פרשה א עד פרק א (א) - הקהל של פרשת קדושים

"וידבר ה' אל משה לאמר, דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם קדושים תהיו", מלמד שהפרשה נאמרה בהקהל. ומפני מה נאמרה בהקהל? מפני שרוב גופי תורה תלויים בה.¹³

שבת שלום וגמר חתימה טובה
מחלקי המים

¹¹ חזרנו למשה, ל"ויקהל" הראשון שבתורה שבסוף ספר שמות. לדורות, זהו ההקהל שנוהג בכל שבת וחג, כולל דרשות שבת שובה ושבת הגדול. ראה מדרש זה גם במדרש הגדול (התימני) בתחילת פרשת ויקהל, בלשון ציורית ורחבה יותר. גם הקשר לשבת הוא ברור שהרי מיד בהמשך הפסוק שם מסבירה התורה בעבור מה הקהל משה את בני ישראל ומה הם הדברים אשר ציווה ה' לעשות אותם: "ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי יהיה לכם קדש שבת שבתון לה' כל העשה בו מלאכה יומת" (שמות לה ב). ומה תעשו בשבת? תתאספו ללמוד ולדרשות. הקשר לחג הוא שנהגו לכלול בדרשת שבת שובה מענייני החג הקרוב, דיני פסח בשבת הגדול ודיני סוכות בשבת שובה. (מגן אברהם, או"ח סימן תכט). האם אמנם זה "ויקהל" הראשון?

¹² צודק המדרש הקודם ש"ויקהל" היחידי שכתוב בתורה הוא ויקהל של פרשת ויקהל ובהקשר לציווי השבת (שהוא בהקשר לציווי המשכן). אלא שמדרש מכילתא מבקש להקדים את "ויקהל" הראשון לפרשת החודש, לציווי על קרבן פסח הראשון במצרים. ציווי שלדורות נקשר עם שבת הגדול דווקא שגם בה יש מסורת של התקהלות העם לדרשה מרכזית. ומן הסתם גם בפרשות המצוינות האחרות כגון החודש, פרה, זכור, היו דרשות וכינוסי הקהל. נראה שמדרש מכילתא זה לא בא רק 'להתחרות' על 'כרטיס הבכורה' של "ויקהל" ולהקדימו כבר ליציאת מצרים, אלא להדגיש שעוד טרם היציאה ממצרים, כבר שם התכנסו בני ישראל ללא מורא מהמצרים וזו הייתה תחילת הגאולה. מתן פרשת החודש בפומבי דווקא. ראה דברינו המכה האחת עשרה בפרשת בא.

¹³ והרי לנו עוד קהל של משה, לאחר שלושה הקהל בספר שמות, אך לפני הקהל של סוף ספר דברים בו אנו עומדים וממנו התחלנו יש פרשנים שמחברים הקהל זה למצוות הקהל שבפרשתנו (שפתי חכמים על רש"י בפרשת קדושים שמצטט את מדרש ספרא הנ"ל), אך בפשטות, היה זה אירוע הקהל מיוחד, כפי שעולה מהמדרש המשלים בויקרא רבה כד ה: "ה תני ר' חייא: פרשה זו נאמרה בהקהל מפני שרוב גופי תורה תלויין בה. ר' לוי אמר: מפני שעשרת הדברות כלולין בתוכה". וכבר הצביעו פרשנים על כך שדיני תורה רבים נמסרו בקבוצות, "כת אחרי כת", כמתואר בסדר משנה בגמרא עירובין נד ע"ב, אך כאן, הקהל של כל העדה. ומכאן היסוד הכפול של לימוד תורה בקבוצות שונות: החל מיחיד, דרך חברותא, המשך בקבוצות לימוד וכלה בדרשה גדולה לתיבור בהקהל. ואגב אורחא, ראה פירוש תורה תמימה הערות ויקרא פרק יט הערה ב: "יש לומר על דרך הדרש: כונת הלשון שרוב גופי תורה תלויין בה מפני דכתיב בפרשה זו המצוה ואהבת לרעך כמוך שעליה אמרו (שבת ל"א א') זו היא כל התורה".